

כי ציון – פרשת קורח

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

מכון מניטו

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנג', ידידיה ונגרובר, ואיתי קולין

וַיִּקַּח קִרְחַן בֶּן יִצְחָק בֶּן קֵהָת בֶּן לֵוִי (במדבר טז, א)

משה, עקב ערכו האישי – וכאן חטאו. לפי המדרש, "חכם גדול היה קרח".¹ מצד כל אדם אחר, טענה זו הייתה נראית מגוחכת.

טענתו חוזרת מילה במילה על דבר שמושה בעצמו מסר מפי הגבורה: "וַעֲשׂוּ לִי מִקֵּדָשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, ח). ואכן, זאת הייתה תוכניתו האידיאלית של הקב"ה עבור עם ישראל בעת יציאת מצרים: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת פְּהָנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו), כלומר, עם קדוש המאוגד באופן חופשי כחברה נטולת היררכיה, בה כולם מלכים וכהנים.² אלא שקורח ועדתו מתעלמים ביודעין מכך שבעקבות חטא העגל תוכנית זו נדחתה לאחריית הימים. עד אז, "מִמְלַכֶּת פְּהָנִים" זו זקוקה בעצמה לכהנים ולמלכים. קורח ועדתו יודעים זאת, אך הם משתמשים בטיעון – שלכאורה אין בו דופי – על מנת לתבוע את השלטון לעצמם.

שיכרון הגדלות

הגאווה ותאוות השלטון, השימוש בדמגוגיה כאמצעי לכסות על קנאה ועל יריבות – כל אלה תופעות ידועות, גם אצל אנשים גדולים. התורה אינה מהססת לציין שנגעים אלה יכולים לפגוע אף בגדולי ישראל. ואכן, קורח היה אדם גדול בישראל – הן מפאת ייחוסו, והן בזכות מעלותיו האישיות. אך הוא דוגמה מובהקת למה שקורה לגדולי התורה כאשר הם נתפסים לתאוות השלטון ולשיכרון הגדלות המלווה אותה.

הפחיתות המוסרית המיוחדת לחכמים מאפיין אצל חז"ל את החכם "המורה הלכה בפני רבו",³ הקם נגד רבותיו, בחייהם ובנוכחותם, ומתיימר להתנגד לתורתם. על קורח מסופר בתלמוד שראה בחזונו את שושלת צאצאיו ובהם שמואל הנביא,⁴ אשר כילד הורה הלכה בפני רבו, עלי הכהן.⁵

"כל העדה כולם קדושים"

הפרשה פותחת בסיפור היריבות שבין קרח וכמה מראשי שבט ראובן ובין משה ואהרן. נושא המחלוקת הוא ברור: הלגיטימיות של השלטון. ישנו אינטרס משותף בין המורדים של שבט לוי – קרח, הטוען לכהונה – ובין אלה של השבט הבכור, ראובן, הטוענים למלכות. טענתם נראית לכאורה משכנעת. זו קריאה לדמוקרטיה קדושה, או, במילים של היום, לקדושתה של הדמוקרטיה:

וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב לָכֶם, כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וּבְתוֹכְכֶם ה' וּמִדֹּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהָל ה' (שם, ג).

עם זאת, על פי המשנה, מחלוקת זו – מחלוקת קרח ועדתו – איננה תמימה, והיא משמשת כדגם של המחלוקת "שלא לשם שמים". וכך אמרו במסכת אבות (ה, יז):

כל מחלוקת שהיא לשם שמים – סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים – אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים? זו מחלוקת קרח וכל עדתו.

קורח טוען שמושה בנה מערכת היררכית: לטובתו בעניין השלטון הפוליטי, ולטובת אהרן בענייני כהונה. אבל כבר נאמר ש"כָּל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וּבְתוֹכְכֶם ה'!"⁶ ואם כך – "ומדוע תתנשאו על קהל ה'?" (במדבר טז, ג). "כָּל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים" – זאת הצהרה מושכת. אך המפרשים מגלים את אופייה הדמגוגי של טענתו: אכן, כל ישראל כולם קדושים, אך הטענה לשוויון של כולם באותה מדרגה היא שקרית. השקר המסוכן ביותר הוא זה שלובש חזות אמת. במקרה זה, הדמגוגיה של קרח טמונה בכך שהוא מציג את עצמו כמגן על האינטרס המשותף, כשלאמיתו של דבר הכל נועד להסתיר את שאפתנותו האישית. ואכן, קרח בלבד יכול לטעון נגד

⁴ במדבר רבה יח, ח.

⁵ "אמר רבי אלעזר: שמואל מורה הלכה בפני רבו היה...". ראה הסוגיה כולה במסכת ברכות לא, ב.

¹ תנחומא קרח ב, א.

² ראה לעיל, פרשת יתרו.

³ ראו עירובין סג, א.

והנה, מהפסוק בתהלים "מִשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וְשִׁמּוֹאֵל בְּקִרְבָּי שָׁמוּ" (תהלים צו, צט), משתמע ששמואל היה שקול כמשה ואהרן יחדיו.⁶ קורח הסיק מכך שהוא, אבי אבותיו של שמואל, רשאי לנהוג כמוהו. אבל יש הבדל גדול ביניהם. בזמנו של שמואל – ההלכה הייתה כשמואל, אך בימי משה – משפט ה' חשף את חוסר תום הלב של קורח.

מבחינת חז"ל, פרשת קורח ממחישה את הסכנה האורבת תמיד לחברות הבנויות על אידיאל: לא אחת, אזכור האידיאלים הגבוהים בא לחפות על אינטרסים אישיים.

יתר על כן, בחכמה רבה קבעו חכמינו לקרוא כהפטרה לפרשת קורח את דברי שמואל בסוף ימיו:

הִנְנִי עֲנִי בִּי נִגְדְּ ה' וְנִגְדְּ מִשִׁיחוֹ, אֶת שׁוֹר מִי לְקַחְתִּי וְחָמוֹר מִי לְקַחְתִּי וְאֶת מִי עֲשִׂקְתִּי אֶת מִי רִצּוֹתִי וּמִי־ד מִי לְקַחְתִּי כִּפָּר (שמואל א יב, ג)

העונים כהד לדברי משה בפרשתנו: "לֹא חָמוֹר אֶחָד מֵהֶם נִשְׁאַתִּי וְלֹא הִרְעִיתִי אֶת אֶחָד מֵהֶם" (במדבר טז, טו).

פילוגים ומחלוקות

עקב האינטרסים האישיים שהובילו אותם, קורח ועדתו נידונים לאיזן סוף מחלוקות פנימיות, שהרי כל אחד במפלגתו של קורח שאף לעמוד בראש ההנהגה. לכך רומזת לשון המשנה: "מחלוקות קורח וכל עדתו", כלומר, המחלוקת שבין קורח ובין עדתו. רואים שפועל כאן מעין 'מידה כנגד מידה' מול תופעת הפילוג של 'הקהילות הנפרדות': די להתבונן במחזה העצוב עד מאוד של הפילוגים בקהילות האורתודוקסיות בארץ ובגולה.

מחלוקת שלא לשם שמיים

רש"י מצטט את המדרש בעניין הייחוס של קרח המוזכר בפסוק הראשון: "קִרְחָה, בֶּן יִצְחָר בֶּן קֵהָת בֶּן לֵוִי", בעוד יעקב אינו מוזכר. הסיבה לכך היא שיעקב עצמו ביקש שלא להזכירו בקשר למחלוקות: "בְּסֻדָּם אֶל תָּבֵא נַפְשִׁי בְּקִהְלָם אֶל תִּחַד כְּבֹדִי" (בראשית מט, ו).⁷ ואכן, החטא החמור ביותר והקשה ביותר לתיקון, הוא המחלוקת שלא לשם שמיים בין החכמים.

⁶ כדברי רבי יוחנן במסכת ברכות לא, ב (שם): "ששקול שמואל כשני אנשים. ומאן אינון? כמשה ואהרן". וכן מובא בבמדבר רבה יח, ח.

⁷ זו לשון רש"י בפרשתנו: "ולא הזכיר 'בן יעקב', שביקש רחמים על עצמו שלא ייזכר שמו על מחלוקתם, שנאמר: בְּקִהְלָם אֶל תִּחַד כְּבֹדִי". ראה גם סנהדרין קט, ב: "בְּסֻדָּם אֶל תָּבֵא נַפְשִׁי – אלו מרגלים, בְּקִהְלָם אֶל תִּחַד כְּבֹדִי – זה עדת קרח".

⁸ המהר"ל ב'דרך חיים' (פירושו על מסכת אבות) מבהיר כי חוץ מהמחלוקת בין הלל ושמואל, שהיא מחלוקת טהורה, לשם שמיים, כל המחלוקות בין החכמים נגזרות בפסול כלשהו, "ואין דבר בעולם אשר סופו לרע יותר מהמחלוקת". הוא

בפירושו על המשנה בפרקי אבות, המהר"ל מרחיב עוד את הקריאה להישמר ממחלוקת "בין גדולים". כדברי המשנה:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים – סופה להתקיים. ושאינה לשם שמים – אין סופה להתקיים. (אבות ה, יז)

המשנה משתמשת במונח "להתקיים". לדעת המהר"ל, כל מחלוקת היא שנואה, אפילו מחלוקת לשם שמים, כי מחלוקת זו 'מתקיימת', כלומר – נמשכת מבלי להסתיים.⁸ וזהו אות להעדר היכולת להכיר בתורה כקריטריון לסמכות עליונה.⁹

כידוע, ביום השני של בריאת העולם, יום ההבדלה בין המים שמעל לרקיע והמים שמתחת לרקיע,¹⁰ הפסוקים אינם מציינים "וירא אלוהים כי טוב". הסיבה לכך היא שביום השני מופיעים הדואליות והפירוד, ואף על פי שבמקרה זה ההבדלה הייתה הכרחית לקיום העולם – היא בעצמה שלילית.

ההבדלה של היום השני היא השורש לכל דואליות, לכל מחלוקת. והנה, ביום השני בשבוע, המזמור המוזכר בתפילת שחרית הוא "שִׁיר מְזֻמָּר לְבְנֵי קִרְחָה".¹¹ כאילו כדי לומר שדווקא על בני קרח מוטל התיקון של כל מה שקשור למספר שתיים, מספר הפירוד. נושא זה קשור לנאמר בפרשת פנחס בעניין הפקודים של שבט לוי: "וּבְנֵי קִרְחָה לֹא מֵתוּ" (במדבר כו, יא).

המשמעות בעניין זה ברורה: יהא אשר יהא חטאם של האבות, ביד הבנים לכפר עליו.

המעשר מן המעשר

הפרשה חותמת במצווה המיוחדת לשבט לוי – מצוות המעשר מן המעשר, שעל הלויים להפריש לכהנים ממעשר התבואה שהם מקבלים מהשבטים. מצווה זו (וכן מצוות אחרות הקשורות ללויים) מובאת בתורה מיד לאחר סיפור המרד, ודבר זה בא להדגיש את מעלתה של עבודת הלויים. המעשר שהם מקבלים בא לפצות בדין על האיסור שחל עליהם ליטול חלק בחיי הכלכלה, והם עצמם מחויבים לתת מעשר מן המעשר למקדש. התורה מדגישה שתרומה זו אינה נופלת במדרגתה מזו של יתר שבטי ישראל: "וְנִחַשְׁבַּ לְכֶם תְּרוּמַתְכֶם, פְּדִגָן מִן הַגֶּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן הַיֶּקֶב" (במדבר יח, כז).

מצייני בעניין זה את המדרש, על פיו "הגיהנם והמחלוקת נבראים ביום השני" (ראה בראשית רבה ד, ו)

⁹ כי על ידי המחלוקת, הם מתרחקים מן היסוד האחדותי שבתורה (מהר"ל). הדברים לא נאמרו על הדיונים ההלכתיים שבין חכמי התלמוד, כי אלה אינם "מחלוקות" אלא בירור הסוגייה על מדרגותיה השונות.

¹⁰ בראשית א, ז.

¹¹ תהלים מח, א.